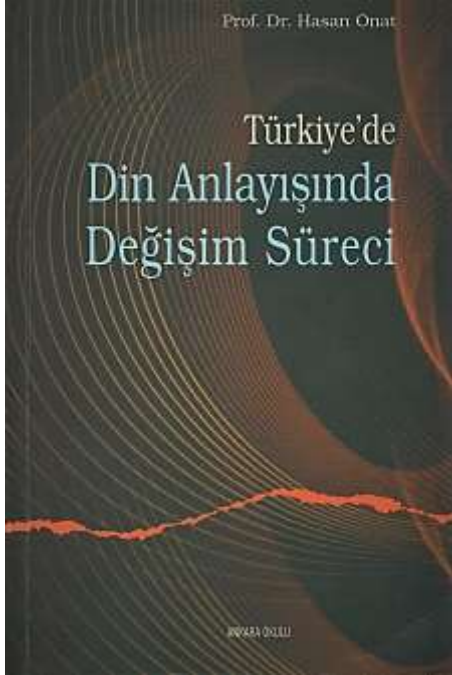

PROF. DR. HASAN ONAT,
TÜRKİYE'DE DİN ANLAYIŞINDA DEĞİŞİM SÜRECİ
Ankara: Ankara Okulu, 2003, 176 sayfa.

Ahmet İshak DEMİR*

İnceleme konusu eser, yazarın farklı zamanlarda (1997-2002) kaleme aldığı toplam 8 adet makale ve bildirilerinden oluşan bir seçkidir. Bazı tekrarların bulunmasını bir kenara bırakarak, eserin ana fikrinin anlaşılabilmesi için orijinal başlıklar koruyarak analiz etmeye çalışacağız.

A. Türkiye'de Din Anlayışı (9-62)

Din insanın kendini gerçekleştirmesi için bir araçtır. İnsan ve toplum gibi din de hem değiştirmekte hem değişmektedir. Günümüzde bu değişimin hızı karşısında ayakta kalmanın en önemli güç kaynağı doğru bilgidir. Değerlerin yok olma yönünde değişimi insanlığı tehdit etmektedir. Nüfuz için teknoloji bu tehdidi artırmaktadır. Tabiatla uyumsuz

* Prof. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri tarihi Anabilim dalı, Rize, Türkiye/ ahmet.demir@erdogan.edu.tr, orcid.org/0000-0003-0994-6313.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
10.05.2021	21.06.2021	30.06.2021

teknolojinin tehdit olmaktan çıkması değerlerin sağlıklı yapılanmasına bağlıdır.

Sömürme ve reaksiyon temellerine dayalı uygarlık insanın kendisine yabancılaşmasına sebep olmuştur. Maalesef teknolojinin sağladığı gücü kullananların ahlaki değerleri gerilemiştir. Dünyanın tüm canlıların uyum içinde yaşayabileceği bir yer olabilmesi için en büyük destek dinden alınabilir.

Din ve doğru bilgi insanlığın geleceğinde en etkili iki olgudur. İnsanların barış içinde yaşamasında din hakkında doğru bilgi sahibi olmak son derece önemlidir. Değerler alanındaki erozyonun doğurduğu sonuçlar, arayış içindeki insanları dine ve dini değerlere yönlendirmektedir. İlahi nitelikli dinin amacı da insanoğlunun sorunlarının çözümüne katkıda bulunmaktır.

Müslümanlar mezhepler üstü düşünmeye başlamalıdır. Hiç kimsenin İslam'ı kendi tekeline almaya hakkı ve yetkisi yoktur. İslam ana kaynakları belli, gizlisi saklısı olmayan bir dindir. On dört asırlık birikim bizlere ışık tutacakken doğru anlaşılmadığı için hala problemleri ile boğuşuyoruz. Günümüz Müslümanlarını Kerbela'dan sorumlu tutarak farklı saflarda yer almalarına yol açmak tarihi doğru anlamaktan başka bir şey değildir. O tarihte ne Şiilik ne Sünnilik vardır.

Türkiye insanlığın genel gidişinde belirleyici olmak durumundadır ve insanlığın muhtaç olduğu "yeni uygarlık"ın beşiği olacak potansiyele sahiptir. Bunun için İslam dinini sorun kaynağı olmaktan çıkartmamız ve ontolojik manada kendi aslı yerine oturtmamız gerekmektedir.

Türkiye İslam'la birlikte çağdaşlaşmayı bir şekilde başarmak zordur. Türkiye'de din alanının paramparça oluşunun ana sebebi İslam hakkında ilmi nitelikli bilgi birikiminin olmayışıdır.

1. Türkiye'de Zihniyet Sorunu

Altmış aşkın Müslüman ülkenin hiçbiri "Gelişmiş Ülke" kategorisinde değildir. Nerede savaş varsa, insanlar eziliyorsa ve insan hakları ihlal ediliyorsa oranın Müslümanların yaşadığı yer olduğu akla gelmektedir. Son iki asır sömürülme ve yeniden bağımsızlık kazanma çabaları ile Müslümanların acı zaman dilimidir. Zihniyet sorununu

çözmeden bu sorunları çözmek mümkün değildir. Kaderle izaha kalkmak sorumluluktan kaçmaktır. Sorunun kaynağının Müslüman insan olduğunu itiraf etmemiz gerekmektedir. Müslümanların doğru düşünme, doğru anlama ve doğru değerlendirme konusunda ciddi sorunları bulunmaktadır ama nedense suçluyu dışarıda arama eğilimindeyiz.

Bir konuyu anlayabilmek için **doğru düşünmeyi bilmek** gerekir. Herkes doğru düşündüğünü düşünür. Oysa insanın önyargıları ve çıkarları vardır. Normal üstü korku, sevgi, bağımlılık, duyarsızlık doğru düşünmeyi engeller. İdeoloji ve baskılardan kurtularak çelişkileri fark etmek gerekmektedir. Aksi takdirde kişi bilmeden, delilleri olmadan tartışır, konuşur ve sadece kendi söylediklerinin doğru olduğunu zanneder.

İnsan sınırlı bir varlıktır ve aklı kendisine gelen verilerle hareket eder. Verilerin hatalı olma ihtimaliyle insanın da hatalı olması mümkün olduğundan kişi **eleştiriye açık olmalıdır**.

İslam insanın dürüst olmasını ister. Bu özeleştiri ile mümkündür. Bunun için insan uyarılmaya muhtaçtır ve Peygamber “vahiyle uyarılan bir uyarıcıdır”.

Geleneksel din anlayışımızda iman düşünülmezsizin kabul edilmesi gereken ön kabuller yığını bir dogma olarak sunulmaktadır. Oysa din akıllı olanı sorumlu tutmuştur. Akıl insanın ayırıcı niteliği olduğuna göre insanın olduğu yerde en ileri seviyede etkin olmalıdır, aklın olmadığı yerde insanlıktan söz etmek mümkün değildir. İnsan yaratılışı gereği akılla Allah'ın varlığına inanabilen bir varlıktır ve **akıl ile iman birbirinin alternatifi değildir**.

Dini ilimler alanı tabii ilimlerdeki gibi istenildiği kadar deney yapılarak sonucun gözlenebildiği bir alan değildir. Ön yargılar, dinden çıkma korkusu, idealizasyon ve rasyonalizasyon işi zorlaştırmaktadır. Hele ülkemizde “her şeyi bilen”lerin gürültüsü sorunları daha karmaşıklaştırmaktadır. Dini tabulaştıran da, dindarın her davranışını “irtica” olarak algılayan da, dinin ne olduğunu bilmemektedir. Dinden çıkmaktan korkanlarla, dinden korkanların ortak eksikliği **bilimsel zihniyetin önemsenmemesi** sebebiyle din hakkında doğru bilgi sahibi olmamalarıdır.

İlk dönemde Kur'an etkin iken zamanla hadis sonrasında ise gelenek devreye girmiştir. Kur'an buna "ataların dini zihniyeti" adını vermekte ve şiddetle eleştirmektedir. (Maide 5/104-5; Bakara 2/170) Türkiye'de **din ile geleneğin özdeşleştirilmesi ya da geleneğin dinleştirilmesi** sorunu dindarlara özgü değildir, laik kesimle ortak noktadır.

2. Türkiye'nin Konumu

İslam ülkeleri ile Batı arasında bir köprü durumunda olan Türkiye, modernitenin meydan okumalarını en derinden hissetmiş ama henüz cevap verebilmiş değildir. 1200 yıllık bir geçmişe sahip ve İmam Mâtürîdî çizgisinde şekillenmiş Türklerin Müslümanlık birikimi doğru anlaşılmadan çözüm üretimi zordur. Dini bilgi boşluğu dini duyguların istismarını kolaylaştırmış yüzlerce cemaat ve tarikat grupları ortaya çıkmıştır. Türkiye dini nitelikli iç sorunlarını aklın ve vahyin ön planda olduğu bir yeniden yapılanma ile aşabilir. Dini hayatla ilgili bilimsel araştırmalar yok gibidir. Halk daha çok şifahi kültürle beslenmektedir. Tahminin ötesindeki dini bilgi yoksunluğu, bir kesimde bilmediğinin düşmanı olmayı, diğerinde ise dini duygularının sömürülmesini doğurmaktadır. Hızlı kültür değişiminden geçilen ortamda "yeni bir uygarlık yaratma" fırsatı bulunmakta ve bu mayalanmanın sancıları yaşanmaktadır.

3. Din Alanındaki Sorunların Tarihsel Arka Planı

Batı teknolojik üstünlüğü yakalayıp Osmanlı'dan kopardığı toprakları sömürdü. Anadolu bile paylaşıldı ama ilk toparlanan yine Türk milleti oldu. 19 ve 20. asırlar Müslümanlar için Batı gerçeği ile karşılaşma dönemidir. Teknoloji alanındaki göz kamaştırıcılık ile Batı kültürü hala Müslümanların yüreğinin yağın eritmektedir. Kimlik bunalımı içinde her açıdan bu kriz ortamı, kurtuluş ümidi ile, dini yeniden ön plana çıkarmıştır.

Osmanlı'dan devraldığımız mirasla ilgili hesaplaşma yapılmamış olduğundan gerek halk gerekse siyasiler hala Osmanlı İmparatorluğu devam ediyormuşçasına düşünmektedirler. Benim partim iktidar olursa demokrasiyi severim anlayışının ötesine geçilememiştir. Aydınımız demokrat değildir, halkına üstten bakar. Dindar da geleneğin esiri olduğundan demokrasinin dine zarar vereceğini düşünür. Türk halkı devlet için canını fedadan çekinmez ancak devlet millet için var

olduğunu unutursa kendisini sevecek insanı bulmakta zorlanabilir. Bu milletin siyasi tecrübesi dünya standartlarının üstünde bir demokrasi ve laiklik üretebilir. Fakat din görmezden gelinerek, Müslüman küçümsenerek demokrasi kültürü oluşturulamaz.

Cumhuriyet inkılapları kültür değişimini amaçlamıştır fakat zihniyet değişimi olmadan bu kalıcı olamaz. Kültürümüze bakışı tutarlı olmadığından sağ ve sol eğilimli aydınımız demokrat değildir.

Din, hayatın bütün alanlarında etkili olduğundan, Osmanlı ile birlikte donuklaşması toplumun her tarafında etkisini hissettirmiştir. Bu dini miras halk bazında kendi kaderine terk edilmiştir. Tekke ve zaviyelerin alternatifleri sunulmadan kapatılması din istismarcılarına fırsat sağlamıştır. Aydınlar dine sıcak bakmamış ve Osmanlı'nın son dönemindeki yenilik arayışları da sonuçsuz kalmıştır. Halkın, çoğu çocuklarını okullara dahi göndermek istememesine rağmen, bütün imam hatiplerin binalarını yapıp devlete terk etmesi dindarların devletle barışık olduğunun göstergesidir.

Diyanet hep tartışıla gelmiştir fakat siyasilerin etkisinden kurtulup ilmi din anlayışı ile ilahiyatlarla koordineli olarak görevini yapmadan bu tartışmaların sona ermesi mümkün değildir.

Dini mirasımıza bağlı sorunlarımızın çözümü dini tefekkürü üretecek aydınlardadır. Bu aydınların İlahiyatlardan çıkması beklenmektedir ancak din boşluğu maalesef henüz din eğitimi almamış dindarlar tarafından doldurulmaktadır.

Kanunlarımız, Osmanlı hukuk mirasını dikkate almadan, tamamen Batı'dan alınmış olmasına rağmen hukuk sistemimizin iyi işleyişi üzerinde düşünülmalıdır.

Türkiye'de aydınlar dinin -en azından- bir sosyal realite olduğunu göremediklerinden aydın olmak dine mesafeli olmaktır anlayışı devam etmektedir. Dindar aydın ise maalesef henüz yetişmemiştir.

4. Din Alanındaki Bilgi Boşluğu İslam'ın Doğru Anlaşılmasını Engellemektedir

Ülkemiz öz değerleri ile barışmak zorunda. Demokrasi kültürünü oluşturmak zorunda. Laiklik anlayışını kendi kültürü ve değerleri ile çatışmaz hale getirmek zorunda. "Yeni bir uygarlık yaratmak" gibi bir

hedef koymak zorunda. Bilgi toplumuna geçişte gecikmemek zorunda. İnsanlığın geleceğinde etkin bir konuma gelmek zorunda.

"Şeriat gelecek dertler bitecek" diyenler de "kahrolsun şeriat" diye bağranlar da "şeriat"ın ne olduğunu bilmemektedir. Bu bilgi boşluğu; din istismarını kolaylaştırma, dinin birleştirici etkisinin kaybolması, her sorunun din ve dindarlıkla çözüleceği yanılgısı, tali konuların din gibi algılanması, mezhep ve tarikatların din ile özdeşleşmesi, her şeyin tabulaştırılması ve içeriği belirsiz İslam Devleti tabirinin ideolojik bir kavramdan öteye gidememesi gibi çeşitli sorunlar doğurmaktadır.

Teorik çerçevede Türkiye'de devlete yönelik İslam kaynaklı bir tehdit yoktur. Dinin amacı olan adalet demokrasinin de hedefidir sistem ismi sorun değildir. **İslam dini siyasi meseleleri insana bırakmış** evrensel nitelikli ana ilkeler belirlemiştir.

Hız. Peygamber yerine birini bırakmamıştır ama Müslümanlar da bir siyaset teorisi üretmemiştir. Şi'a işi Allah'a hallettirmek istemiş, Ehl-i Sünnet dört halife dönemini evrenselleştirerek işi uydurma bir hadisle Kureyş'e bırakarak Müslümanların önünü tıkamış, Hariciler bu konuda tutarlı çıkışlarına rağmen insan fitratını zorlayan fanatik tutumlarıyla tarihe gömülmüştür.

İslam Dini din ve vicdan özgürlüğünün teminatıdır. "Dinde zorlama yoktur" (Bakara 2/256) ilkesi hem Müslüman olma hem de yaşama konusunda geçerlidir. Din bir tekliftir isteyen kabul eder. Kur'an bir hukuk kitabı değildir, ondan yararlanılarak hukuk oluşturulacaktır.

İslam'ı bilen bir Müslüman, şiddet yanlısı olamaz. Dini bilmeyen dindarın radikal eğilimlerinden korkulur. Batı'nın yoğun baskısı altına girmiş olan Türkiye'de ezilmişliğin radikalliğe yol açmasını anlamak mümkündür.

Tanzimat'tan bu yana Batı'yı kopyalayarak kurtulabiliriz diyen aydınlarla, İslam özünde engel içermez diyen İslamcıların tartışmaları devam etmektedir. Cumhuriyet'in Batıcıların tercihleri üzerine kurulması İslamcıları yurt dışına çıkarmak veya bir gecede kimlik değiştirmek ikileminde bırakmıştır. Türkiye'de İslam dünyasındaki örgütlerden hiçbirinin şubesi yoktur. Osmanlı mirası tarikatlarla bütün dini

gruplar Türkiye'ye özgü koşulların ürünüdür. Dini bilgi boşluğu geleneği kutsallaştırmış olmasına rağmen bütün dini gruplarda bir kabuk değiştirme sürecine girilmiştir.

5. Alevilik Olgusu'nun Tartışılabilirliği Zemin

Türkiye gerçeklerinden olan Alevilik maalesef bilimsel bilgi eksikliği içinde tartışılmaktadır. Doğru hoşumuza gitmese de doğrudur ve gerçeklerden kaçarak bir yere varamayız. Bu bilgi boşluğu kimilerini Aleviliği kendi ideolojileri yönünde yeni yapılanmalara yönlendirmeye kapı aralamakta Şiiliğe, Kürtlüğe yamamaya hatta ayrı bir dindir demeye kadar varmaktadır. Araştırmalara göre Allah, Kur'an ve Peygamber üçlüsünde ittifak halindeki Aleviler Sünnilerle İslam'ın özünde farklı değildir. Sünni kesimde çeşitli hurafelerin varlığı gibi Alevi kesimde İslam'ın özünüyle bağdaşmayan birtakım görüşlerin varlığı doğaldır. Bilginin azalması her kesimde geleneği dinleştirmektedir. Kendisini İslam dışı gören kişiler Alevi kesimde de Sünni kesimde de bulunmaktadır. Bu durum Aleviliği İslam dışı görmek ve göstermek için realite ile bağdaşmaz, akla ve bilimsel anlayışa uymaz.

6. Yeni Bir Din Anlayışına Doğru

Dünya'da yeniden yükselen değer olan din insanlara temelde doğru düşünme imkânı sağlamak, doğru olmayı öğretmek, insanca yaşayabilmenin evrensel ilkelerini ve değerleri göstermek için vardır. Din ontolojik olarak sadece inanç, ibadet ve ahlaktır. Diğer alanlarda dinin temel ilkeler kanalıyla etki gücünden söz edilebilir. Hukuk, siyaset ve ekonomi gibi alanları dinle özdeşleştirmek dinin fonksiyonelliğini yok etmek demektir.

Türkiye ciddi bir değişim sürecine girmiştir. Osmanlı defteri kapanmadan yeni dünya ile hesaplaşma yaşamakta ve sancılar tüm toplumu etkilemektedir. Türkiye artık "yeni bir uygarlık yaratma" hedefini ortaya koymalı din, demokrasi ve laiklik sorunlarını çözmelidir.

Eserin esasını oluşturduğunu söyleyebileceğimiz "Türkiye'de Din Anlayışı" başlığı özellikle 2000'li yılların başındaki Türkiye şartları düşünüldüğünde zamanı için mevcut hakim anlayışa ciddi bir meydan okuma anlamına geldiğini belirtmemiz gerekir. Dinin neredeyse devrini tamamlamış bir olgu ve sorun kaynağı olarak görülüp "kamusal alan"a girmesine izin verilmediği zaman diliminde insanlığın barış

içinde yaşaması için dinin vazgeçilmez olduğunu ısrarla vurgulamanın ötesinde ispatlamaktadır. Meydan okuma dememin sebebi dinin gerekliliğinin ötesine geçerek bütün insanlığın neredeyse tek ümidi olmak üzere Müslümanların İslam'dan üretecekleri yeni uygarlığı sunmasıdır.

Doğru düşünmeyi bilmek, eleştiriye açık olmak, akıl ile iman birbirinin alternatifi görmemek, bilimsel zihniyetin önemsenmesi ve din ile geleneğin özdeşleştirilmemesi şeklindeki alt başlıklarla ele aldığı zihniyet sorunu ile yazar gerek dindar gerek dine uzak kesime gerçeğe ulaşma yolunda önemli bir rehberlik etmektedir. İnanmışım için doğrudur anlayışı ile tarafların bir yere varamayacağını, her iki tarafın da hatalı olma ihtimalini kabul ederek gerçeğin peşine doğru metotla nasıl düşmesi gerektiğini ortaya koyuyor.

Müslümanlara hedef çizerken “Türkiye'nin Konumu” başlığı altında gerek coğrafi gerekse tarihi şartlar dolayısıyla bu potansiyeli haiz oluşunu ön plana çıkarıyor. Bu bağlamda coğrafi olarak moderniteyle sömürge olmaksızın direk temas ve İmam Mâtürîdî çizgisinde bir dini miras önemini vurguluyor.

Yazar işaret ettiği hedefe yürünebilmesi için “Din Alanındaki Sorunların Tarihsel Arka Planı” başlığı ile tarihten gelen siyasi ve dini ayak bağlarından kurtulmanın şart olduğunu bu bağlamda saltanattan demokrasiye tam geçişi sağlamak ve dini tartışma konusu olmaktan çıkarıp birlikte yaşamayı kabulün bir bakıma ön şart olduğunu isabetle belirtiyor. Devamında bir sonraki alt başlığı ile “Din Alanındaki Bilgi Boşluğu İslam'ın Doğru Anlaşılmasını Engellemektedir” diyerek her iki kesimin din veya şeriat derken aslında ne kastettiklerini bilmediklerini belirterek temel tartışma konusu olan din ve siyaset alanında İslam'da siyasi işlerin insanlara bırakıldığı belirterek ip ucu vermeye çalışıyor.

Müslümanların temel iç sorunlarından olan Alevilik'e değinen yazar “Alevilik Olgusu'nun Tartışılabilirliği Zemin” başlığını açarak Müslüman iki grubun geleneklerini dinleştiren bir birine yaklaşmakta olduğu bunun yerine her iki kesimin gerçeği arama yöntemini benimsemesi gerektiğini vurguluyor.

Bölümün “Yeni Bir Din Anlayışına Doğru” başlığını taşıyan son alt başlığında yazar buraya kadar söylediklerinin gerçekleştirilebilmesi

için dinin kapsama alanı konusunda önerisini de “din ontolojik olarak sadece inanç, ibadet ve ahlaktır” diyerek cesur ve net bir şekilde sunuyor. Yazarın bu önerisinin İslam ve terakki, şeriat-laiklik, İslam ve demokrasi gibi son iki asra damgasını vuran tartışmalar için bir bakıma kökten çözüm önerisi olduğunu belirtmek gerekir. Yazarın yeni uygarlık iddiasının mayasını da taşıyan bu önerisinin, dinle mesafeli kesim için benimsenme sorunu olmayacağı öngörülebilirse de, dindar kesimde aynı kabule mazhar olmasını beklemek günümüz şartlarında mümkün gözükmemektedir. Bu durumun farkında olan yazar bir sonraki başlığında bunun Tanzimat’la başlamış ve devam etmekte olan bir uzun süreç olduğunu ama gidişatın buraya varılacağına habercisi olduğunu söylemektedir.

B. Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci (63-102)

Türkiye’de düşünmeye ve anlamaya çalışanların kafaları; bilgi boşluğu, karamsarlık ve değerler alanında erozyon başta olmak üzere çeşitli sebeplerle karmakarışıktır. Çoğu sorunumuz geçmişten mirastır. Geçmişin doğru anlaşılmaması geleceğin geçmişe ipotekli olması anlamına gelmektedir. Dinle ilgili sorunları iki asırdır tekrardan yaşıyoruz.

Devlet demokrasi yolunda ilerlerken küreselleşme evrensel değerleri dayatarak yeniden yapılanmayı zorunlu kılmıştır. Artık İslam’la birlikte çağdaşlaşmayı düşünmenin zamanı gelmiştir. Türkiye’nin geleceği din alanındaki aydınlanma ile doğru orantılıdır. Din dışlanarak bir yere varılamayacağı görülmüştür. Farklılıkların zenginlik olduğu gerçeği kabul edilmelidir.

Dinin bilimin konusu olması, din alanında tek belirleyicinin bilim olması anlamına gelmemektedir. Din alanında kurucu bilgilerin bilimsel olması demektir. Türkiye’nin din alanında içinde bulunduğu değişimde geldiği yeri bilmeden yarınlarla ilgili proje yapmamız zordur.

1. Türkiye’de Din Anlayışındaki Değişim Sürecinin Arka Planı: Tanzimat, I. Meşrutiyet ve İkinci Meşrutiyet Dönemlerinde Din Alanındaki Tartışmalar

Osmanlı altı asır ayakta kalmayı başardı fakat 1699’da başlayan toprak kaybı ve “üstün güç’e dayalı üstünlük” bilincinin sarsılmasını da beraberinde getirdi. Önce askeriyeden başladı ise de yenilikler hayatın bütün alanlarına yayıldı. Batı’ya gönderilen öğrencilerle belirginleşen Batı hayranlığı Avrupa’yı taklit etmek gerekir anlayışına vardı. 1908’de girilen hürriyet ortamında öncelikli hedefi devleti kurtarmak olan fikri ve siyasi akımlarının temel tartışma konusu İslam oldu. Sorunun ana kaynağının din olduğu tüm gruplarca dile getirildi.

İslamcılık kurtuluşu İslam’ın yeniden anlaşılması ve hayata hâkim kılınmasında gördü. İslam kurumları mükemmel olduğundan değişime ihtiyaçları yoktu. İslam’ı güzel anlayıp uygularsak ecdadımız gibi şimdiki medeniyetin üstünde bir medeniyet kurarak kurtulabiliriz. Avrupa’nın gücü bilim ve teknikten gelmekte olduğuna göre bunları aceleyle almamız gerekmektedir. Bunun için aralanan kapıdan hürriyet, müsavât ve meşveret gibi yeni fikirler de Müslümanlar arasında yayıldı.

Dinin terakki(ilerleme)ye mani olduğu iddiası İslamcıları çok rahatsız etmiş, bunun yanlışlığını belirtmeye gayret ederken geçmişin idealizasyonundan kaçmamışlardır. Din-terakki ilişkisi içtihat ile ilgilenmeyi gerektirmiş ve bu kapının cahiller için kapalı olduğu alimler için hiçbir engel bulunmadığı savunulmuştur. Geriliğin sebebi İslam’da değil Müslümanların tembellik ve taklitçiliğinde görülmüştür. Batı taklitçiliği eleştirilirken geçmişin din kisvesi altında taklidi de bundan nasibini almıştır.

İslamcılık tepkisel yönü ağır bassa da muazzam bir fikri birikim sağlamış ve İstiklal mücadelesine etki etmiştir. Buna rağmen Cumhuriyetle birlikte sessiz sedasız eriyip gitmiştir.

Türkçüler Batı’daki bilimin katkısıyla İslam’ı akli devreye sokarak anlamak gerektiği fikrinde idi. Akımın öncüsü Ziya Gökalp İslam’la fikhın, din ile siyasetin ayrılması gerektiğini savundu.

Batıcılara göre din gaye değil refah aracıdır, dini kanunlar zamanın ihtiyaçlarına göre değiştirilebilir. Devleti kalkındıracak hedef geçmişte veya İslam'da değildir. Fayda Batı'dan gelebilir ama bunu sağlamak için dinden yararlanılmalıdır.

2. Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Kırılma Noktası: Cumhuriyetle Birlikte Ortaya Çıkan Gelişmeler

İkinci Meşrutiyet Cumhuriyet için laboratuvar hizmeti verir ve üç akımın da Osmanlı'yı kurtaramadığı görülür. İstanbul'un işgali altında istiklal mücadelesi başlar. Cumhuriyetin ilanından sonra da bekasını sağlama adımları atılır. Devletin iki başlıktan kurtarılması gayesiyle dini olmaktan çok dünyevi, millete ait hukuk ve kamu işlerinden olduğu belirtilerek halifelik kaldırılır. Bütün eğitim kurumları Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunu ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak medreseler kapatılır. "Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, meczuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakiki tarikat tarikatı medeniyedir" söyleminden sonra Tekke ve Zaviyeler de kapatılır.

3. Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Berraklaşma Dönemi

1946'da çok partili hayata geçiş din anlayışında da değişim ve dönüşüm sürecinde yeni bir aşamanın başlangıcıdır. Din birdenbire tartışmaların merkezine yerleşmiştir.

"Din meselesinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihatalı din adamları yetiştirilmesi" amacıyla 1949 yılında **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi kuruldu**. Muhammed Tanci ile Müslümanların üretmiş olduğu kültürün anlaşılabilmesi için ana kaynaklara gitmenin önemi anlaşılmaya başlandı. Hüseyin Atay ve Yaşar Kutluay'ın meali 1961 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nca basıldı. 1981'de Birinci Din Eğitimi Semineri düzenlendi ve 1982 Anayasasında din derslerinin zorunlu sayılmasında önemli rolü oldu. Fakülte'deki eğitim diğer İslam ülkeleri ile kıyaslanmayacak bir seviye yakaladı.

Tarikatların kapatılması kararında önceden beri haklarında oluşan toplumu olumsuz yönde etkileme, kadercilik ve tembelliğe teşvik düşüncesi etkili olmuştur. Fakat kapatılma tarikatları yok etmemiş yer altına çekilip tarikat olmadıklarını söyleyerek ve hiçbir yasal takibata maruz kalmaksızın faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Yasalara

rağmen devletin göz yumması, tehdit olarak görmemesi veya yok edilmelerinin imkansızlığı düşüncesiyle olsa gerektir. 1980'lerden sonra ise bir tarikat patlaması olmuş, gençleri kazanmaya yönelik olarak yurt ve burs faaliyetleri ülke çapına yayılmıştır. **Günümüzden bakılınca Türkiye 1925'te kapatmış olmasına rağmen Ülke bir tarikat cenneti haline dönüşmüştür.** Birtakım yararları dile getirilebilecek olan tarikatlarda "mürşit elinde mürit, gassal elindeki meyyit gibi olmalıdır" zihniyetiyle nice yaratıcı yetenekler iğdiş edilmekte nice iyi niyetli insanların emek ve birikimleri çarçur edilmektedir. Tarikat alanı hala denetime kapalıdır. Tasavvufun engin birikimi göz ardı edilmekte, ruh hastalarının hezeyanları keramet ve hikmet olarak kabul edilmektedir. Önemli olan tarikata karşı çıkmak değil tarikatın kapalı ve denetimsiz bir alan olarak insanlara zarar vermesini önlemektir. İnsanlarımız tarikata bağlı olmanın Müslüman olup olmakla ilgisi olmadığını, kurtuluşun kitlesel değil bireysel olduğunu ve hak edenin cennete gideceğini öğrendiği gün tarikat eskisi gibi yenden sanat, edebiyat ve felsefe merkezi kimliğine dönecektir.

Din alanındaki muazzam bilgi boşluğu 1960'lardan sonra yoğun bir tercüme faaliyetine yol açmıştır. Önce tasavvufi ardından İslam'ı siyasi ideolojiye indirgemiş eserler çevrilmiştir. Uzun yıllar sömürge hayatı yaşamış ülkelerin eserleri ile dini yayın boşluğu bir ölçüde dolarken öbür yandan **radikalleşme ve kavram kargaşası baş göstermiştir.** 1979 sonrası İran merkezli eserler de aynı zihniyeti desteklemiştir. Böylece taklitten hoşlanan, dinin şekli yönü ile ilgilenen, dindarın bir an önce politikleşmesini isteyen bir Müslüman tipi ortaya çıkmıştır. Tabiidir ki radikallik bu eserlerle birlikte baş döndürücü sosyo-kültürel değişim ve moderniteye yönelik acziyetten de beslenmiştir.

Osmanlı'yı yıkılışa götüren süreç II. Meşrutiyet ile büyük bir fikir patlamasına yol açmıştır. Cumhuriyet kendi aydınını yetiştirmeye çalışmışsa da Tanzimat'tan beri etkisini artıran pozitivizminden kurtulamayarak din ve gelenekler konusunda sağlıklı bir tavır geliştirememiştir. Dine karşı çıkan veya taraf olan aydınların din konusunda ciddi bilgileri olduğuna dair emareler yoktur. 1980 sonrası ise din konusunda bilgilenmeye yöneliş ve telif eserler dönemi başlamıştır. Din tartışılmakta ve konuşulmaktadır. Bu süreç bilimsel bilgi ile desteklenir ve entelektüel birikim sağlanabilirse Türkiye tarihinde ilk

defa tavan ve tabanın birlikte ve birbirine doğru kucak açtığı tabloyu görebilir.

İki asırdır İslam'ı tartışan Türkiye üç aşamadan geçmiştir. Birinci aşama II. Meşrutiyetle doruk noktaya ulaşmıştır amaç devleti kurtarmak olduğu için üretilen din merkezli fikirler ideolojik ve politiktir. İkinci aşama Cumhuriyet'ten 1946'ya kadar zorunlu ve tepeden inme kültür değişimleri dönemidir. Üçüncü aşama olan 1950 sonrası ise serbest kültür değişimleri sürecinde inkılapların ruhunun keşfedilmesi ve içselleştirilmesi çabaları evresidir. 1980 sonrası ise yeni bir aşamadır.

Türkiye'de din anlayışında temel kırılma din-fıkıh/hukuk alanında belirginleşir. Batı'dan alınan hukuk yürürlüğe konulmuş ama insanlar ciddi tepki göstermemişlerdir. Halifeliğin kaldırılması da benzer bir sonuçla karşılaşmıştır.

Çağdaşlaşma sürecinde Türkiye'nin İslam dünyası ile ortak sorununu din ve geleneğin bir bütün olarak algılanmasıdır. Bu da din-devlet ayırımını imkansızlaştırmaktadır. Eleştirel yaklaşım, geleneği kutsallık zırhından kurtaracak ve onun geleceği belirleme gücünü elinden alacaktır.

Küreselleşme serbest kültür değişimini zorunlu hale getirmiştir. Evrensel, köklü ve sağlıklı olanın ayakta kalabileceği, acımasız bir serbest piyasa ortamında yaşamaktayız. Bu durum tarihimizde ilk defa din alanında topyekûn bir aydınlanmanın kapılarını aralamaktadır. Ancak halkın daha çok tarikat temelli din anlayışının bu rasyonalleşmeden nasibini alması kolay olmayacaktır zira kentleşme, ekonomik sorunlar ve aidiyet duygusu insanları sığınak aramaya itmektedir.

Türkiye din anlayışında en önemli süreç olan İslam'ı yeniden düşünme ve yapılanma aşamasındadır. Gidiş din alanında topyekûn bir aydınlanmaya doğrudur. On dört asırlık birikim bir yandan gün ışığına çıkarılmakta diğer yandan tartışılabilmektedir. Din alanı tabu olmaktan çıkmış, dinden çıkma korkusu duymadan bilimsel araştırmalar yapılabilmektedir. İnsanlar tekfir edilme korkusu hissetmeden görüş ve düşüncelerini yazıp seslendirebilmektedir. Bu durum geçmişin doğru anlaşılmasını ve geleceğe zengin bir birikimin kullanıma hazır halde sunulmasını sağlayacaktır.

Eserin ilk başlığı olan Türkiye’de Din Anlayışı’na “Değişim Süreci” eklenmesi ile ulaşılan ikinci ana başlık altında yazar ilk başlık sonunda vurguladığı “Yeni Bir Din Anlayışı” hedefini tarihi süreciyle birlikte vermektedir. Bu bağlamda maddi güce bağlı üstünlük anlayışının yanlışlığının, bir laboratuvar gibi hizmet gören ikinci meşrutiyet ortamında, görülmesinin ardından dini anlamada zihniyet sorununun farkına varıldığını ve Cumhuriyet dönemi ile ciddi bir dönüşüm sürecine girildiğini belirtir. Yasaklanmış olmasına rağmen Türkiye’nin bir tarikat cenneti oluşu çelişmesine vurgu yapan yazar mevcut tarikat anlayışının Ülkemiz insanını iğdiş ettiğini ve akıl sermayesini çarçur ettiğini haklı olarak net biçimde ifade etmektedir. “Değişim ve Dönüşüm Sürecinde Berraklaşma Dönemi” alt başlığı özellikle ilahiyat fakültelerinin açılması sonrası dinin bilimsel bilgiye konu edilmesi sebebiyle ciddi bir umut ortamı oluştuğunu belirtmektedir. Bu umudu “din alanı tabu olmaktan çıkmış, dinden çıkma korkusu duymadan bilimsel araştırmalar yapılabilmektedir” şeklinde somutlaştıran yazar, daha sonraki yıllarda, ilan edilmiş programlara konuşmacıların protestolar dolayısıyla girememesi gibi, yaşanan geriye dönüşleri muhtemelen hayal kırıklığı ile seyretmiş olmalıdır. Dolayısıyla eserden yirmi yıl sonra dahi ulaşılması henüz umut kapsamında olan gelişmeleri önceden ışığı görmüş olarak müjdelemesi önemli bir hedef gösterme olarak kabul edilmelidir.

C. Niçin Din Eğitimi? (103-115)

20. asrın sonlarında değerler alanındaki erozyonun ardından dini değerlere yönelik başlamış ve din bütün dünyada yükselen değer olmuştur. Türkiye gündemindeki sorunlardan olan laik-dindar geriliminin temelinde din alanındaki ciddi bilgi boşluğu bulunmaktadır. İnsanlar Eflatun’un mağarasındakiler gibi kendilerini sanal gerçekliğe zincirlemiş durumdadır ve bu esaretten insan ancak eğitimle kendisinin farkına vararak zincirlerini kırması ile kurtulabilir. Din olmadan eğitimin bunu başarması pek mümkün değildir. Doğru düşünmeyle birlikte din eğitimin amaçlarını gerçekleştirmesini kolaylaştırır ve eğitim “iyi” niteliğini ancak din ile elde edebilir.

Eserde diğer ana başlıklara göre kısa olmasına rağmen böyle bir konunun yer alması, dönemin din ve din eğitimi açısından yaşanmış

sorunlarına bir cevap niteliği taşıyor olsa gerektir. Malum olduğu üzere 28 Şubat süreci din eğitiminin hararetle tartışıldığı hele erken yaşlarda din eğitimi verilmesinin ciddi zararları olduğu gerekçesi ile imam hatiplerin orta kısımlarının kapatıldığı tarihten kısa süre sonra bu başlık ideolojik değil bilimsel bakış açısıyla konuya yaklaşmak gerektiğini ve böyle yaklaşıncı da “eğitimin iyi niteliğini ancak din ile elde edebileceğini” söylüyor oluşu yazarın o dönemde esen rüzgarlara göre değil ilke edindiği bilimsel bilgiye göre tavır aldığını ve bunu sunduğunu göstermesi bakımından ciddi bir öneme sahiptir.

D. Tarikat Tartışmaları, Sysphe Efsanesi ve İslam’la Çağdaşlaşmayı Başarmak (117-126)

İnsanlığın başı yine insanın ürettiği sorunlarla derttedir. Dünyamız patlamaya hazır bir silah deposu haline gelmiştir. Sosyal hayatta da bir “insan kirlenmesi” bulunmaktadır. Hiçbir sorun çözülemez değildir ancak çözmek isteyen iradeye ihtiyaç vardır. Türkiye din, demokrasi ve laiklikle ilgili sorunlarını çözmelidir. Din iki asırdır sosyal sorundur zira aydın dini en azından sosyal realite olarak göremiyor. Devlet de yanlış politikalarla ciddi bilgi boşluğu oluşturuyor. Dindarların bir kısmının tarikat mensubu olduğu konusunda uzaydan gelmiş şaşkınlığı sergilenmektedir. İslam’a saldırmak isteyenler tarikat alanındaki olumsuzlukları İslam’la özdeşleştirmektedir. Dindarlar da bunlar bir komplo diyerek din adına sapkınlıkları savunma ihtiyacı hissetmektedir.

Sorun çözmek için olan din sorun haline gelmiştir. Dini bilgi boşluğu din ticaretini kolaylaştırdığı gibi bazılarının laiklik, demokrasi ve çağdaşlık adına İslam’a saldırmalarına sebep olmaktadır. Bu durum dindar insanları devlet düşmanlığına itmekte ve radikalleşmelerine sebep olmaktadır. Laik-dindar gerilimi artmakta ve Devletle halkın arası açılmaktadır.

Dinin problem olmaktan çıkarılabilmesi için onu kötü niyetlilerin kullanmasını engellemek lazımdır.

Türkiye çok hızlı değişmektedir ve bu değişim politikacısına ve aydınına rağmen sağlıklı yödedir. Türk insanı “yeni bir uygarlıktır” yolunda Sisyphé misali kayayı dağın tepesine taşımaktadır. Tam çı-

kardı derken kaya geri yuvarlanırcasına çeşitli konularla tekrar tekrar başa dönmektedir. Paradigma değiştirilmeden şeklindeki değişiklikler kalıcı olamamaktadır. Fakat Türkiye yeni bir uygarlık yaratmak durumundadır, vaz geçmesi veya başarısızlığı yok olması demektir. Türkiye bir şekilde bunu başaracaktır ve mayalanma sürecine girilmiştir.

1997 yılındaki tarikat tartışmalarının en güzel tarafı din alanının tartışmaya açılması olmuştur. Sağlıklı zeminde yürümese de bizzat tartışmanın kendisi sağlık belirtisidir. Din alanında artık doğru bilgiye yöneliş başlamıştır. Yeni uygarlık bu yoldan giderek dinin sorun olmaktan çıkarılması ile gerçekleştirilebilecektir. Bunun için gerekli olan mezhepler üstü yaklaşım mezheplerin ortadan kaldırılması değil beşer ürünü görülerek İslam'la özdeş kabul edilmemeleri demektir.

Bu başlık eserin özellikle ilk iki ana başlığında verilmeye çalışılanların Sisyphe efsanesi örneği eklenmiş bir özeti durumundadır. Ülkemizde elde edilen kazanımların ve fırsatların daha ileriye ulaşmak için değerlendirilmesi bir yana avamileşmeye kurban edilmesi bu örnekle anlatılmaya çalışılmaktadır. Sisyphe gibi doğru yolda çabalamaktan başka çıkar yol yok diyen yazar ötekileştirme hastalığından kurtulup birlik için mezhepler üstü İslam kardeşliğini tekrar tekrar hatırlatmaya çalışıyor.

E. Mezhepler Dinin Anlaşılma Biçimleridir (127-130)

Allah katından vahiy alan son Peygamber'in vefatından sonra ortaya çıkan ve dini nitelik taşıyan bütün oluşumlar dinin anlaşılma biçimleridir. Bütünüyle beşerî olan bu oluşumların İslam'la özdeşleştirilmesi hem İslam'ın evrenselliğine hem de insan gerçeğine aykırıdır.

Vahiy kapısı kapanmış olduğu için hiç kimsenin doğruluğu tartışılmayacak Allah katından gelen özel bilgi sahibi olduğunu iddia etme hakkı İslam açısından mümkün değildir. Müslümanlar her zaman ve mekânda İslam'ı en iyi şekilde anlama ve yaşama imkanına sahiptirler.

Hz. Peygamber vahiy ile akli birlikte etkin kılarak İslam'ın anlaşılması ve sağlıklı bir şekilde hayata geçirilmesi konusunda sağlam bir

“model” ortaya koymuştur. Ondan sonraki kurumsallaşmada ortaya çıkan mezheplerin zaman zaman dinle özdeşleştirildiği görülmektedir. Araç olan mezheplerin amaç konumuna yükselmesi her dini grubun kendisini kurtuluşa eren fırka olduğunu iddia etmesine yol açmıştır. Her mezhebin İslam’la örtüşen bir yönü mutlaka vardır ama hiçbir mezhep İslam’la asla özdeşleştirilemeyeceği gibi genel-geçer nitelikli kabul edilerek statik hale getirilmesi de mümkün değildir. Bir insanın Müslüman alması için mutlaka bir mezhebe bağlı olması da gerekmez.

Bir önceki başlığın önerisi olan mezhepler üstü İslam kardeşliğine ulaşmada mezhepleri algılanış biçiminin sorun oluşturduğu bilinciyle yazar “Mezhepler Dinin Anlaşılma Biçimleridir” başlığıyla mezheplerin dinle özdeşleştirilmemesi gerektiğini ve insan üretimi olarak mezheplerin gelişim ve değişime açık olduğunu isabetle vurgulamaktadır.

F. Tarih Bilinci ve İslam’ı Yeniden Düşünmek (131-137)

Tarih bilinci ve bilgisi olmadan dinleri anlamak ve değerlendirmek mümkün değildir. Geçmiş ve tarih ontolojik olarak birbirinden farklıdır. Yanlış tarih telakkisi ya geçmişi kutsallaştırmak ya da yok farz etmek şeklinde ortaya çıkar. Her iki durumda da insan tarihin esiri olur.

Müslümanların tarih telakkisinde ciddi sorunlar bulunmaktadır. Bunlar geçmişle tarihin, tarihle dinin ve dinle geleneğin birbirinden ayrı olduğunun fark edilmesini güçleştirmektedir. Tarih geriye doğru işletilerek her mezhebin birbirinden farklı bir erken dönem anlayışı oluşmuştur. Her biri haklılığını Hz. Peygamber dönemine irtibatla ispata çalışmaktadır. Ötekini eleştirmek için Hz. Peygamber’e hadisler dahi sölettirilmektedir.

Tarih bilinci geçmişle bugün arasındaki farkı fark etmek ve tarihi unutmaksızın düşünmek anlamına gelmektedir. Bu olmayınca geçmiş bugünde yaşanabilmekte veya bugün geçmişte yaşamaya çalışılmaktadır. Günümüzü hatta yarınımızı geçmişin belirliyor olması geçmişte yaşamak demektir.

Mevcut din anlayışı Müslümanları tarihe mahkûm etmektedir. Hadis ve sünnet adıyla asırlar öncesinin kültürü taklit edilmekte; onlar, İslam'ın anlaşılma biçimi ile ilgili dönemin modelleri olduğu fark edilemeden, İslam'la özdeşleştirilmektedir.

Sağlıklı tarih bilinci ile İslam'ın dinamik bir din olduğunu anlamamız gerekirken mevcut din anlayışımızı maalesef geçmiş belirlemektedir.

“Tarih Bilinci ve İslam'ı Yeniden Düşünmek” başlığının ana fikrinin eserin daha önceki bölümlerinde verilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Zaten farklı yazı ve konuşmaların bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş eserde bu tür tekrarların olması beklenen bir durumdur. Buna rağmen başlığın esere kattığı ele alınmamış ayrıntılar da bulunmaktadır. Bu bağlamda tarihin kutsanması kadar yok sayılmasının yanlış olduğu vurgusu yanında dini grupların kendileri dışındakileri daha çok ötekileştirebilmek için Hz. Peygamber'i dahi istismar ettiklerini net bir şekilde söylüyor olması oldukça önemlidir. Ayrıca dinin dinamikliğini yakalayabilmesi için içinde barındırdığı tarih unsurlarından kurtulması gerektiğini de isabetle ifade etmektedir.

G. Küreselleşme ve Din (139-160)

Ulusal kültür, ekonomi ve sınırların çözüldüğü hayatın büyük bölümünün küresel süreçler tarafından belirlendiği bir çağda küreselleşmenin elbisesi kültür; özü ve esası ise dindir. Küreselleşme aynı zamanda demokrasinin, insan haklarının ve özgürlüklerin evrensel bir nitelik kazanması demektir.

Küreselleşme görülen haliyle Yeni Dünya Düzeni ismi altında Amerikan popöler kültürünün dünya çapında yayılmasıdır. Dini açıdan bakanlara göre dinî olan her şeyin tarihte bırakılması demektir. Küreselleşme Batı hegemonyasını büyütürken, paradoksal bir şekilde bir ufuk ve zihin daralması da üretmektedir. Başlangıçta Amerika çıkarlarına hizmet edecek olan küreselleşme, zamanla dışa yansıyan görüntü gerçeğe örtüşmezse, er ya da geç Amerika'nın sonunu hazırlayacaktır.

Küreselleşme, yerel olanın evrenselleşmesine, evrensel olanın yerelleşmesine yol açmakta bu da hayatın bütün alanlarında evrensel

ölçütlerin aranmasını zorunlu hale getirmektedir. Küreselleşme ile sorunlar da yöresellikten çıkmış, insanca yaşamının ön şartı güven ortamının baş düşmanı terör ve şiddet de küresel bir boyut kazanmış besleyenlerini de vurduğu belli olmuştur. Bu süreç aynı zamanda küresel bir uyanışı da beraberinde taşımaktadır. Sağ duyunun sesi olan insanların feryatları dünyanın her tarafından duyulabilmektedir.

Dinin yirminci asrın ortalarından itibaren yeniden yükselen bir değer haline gelmesi de küreselleşmenin sonuçlarındandır. Din değişik tarihlerde ve toplumlarda farklı tanımlanmış olduğu gibi küreselleşme de dinin hem özünde hem anlaşılma biçiminde etkili olmaktadır. Kurumlaşmış dinler dahi müntesipleri tarafından sorgulanabilmekte evrensel ahlak arayışı ön plana çıkmaktadır.

Din toplumları hem parçalamakta hem birleştirmektedir. Hatta aynı din içinde “tek doğru benimki” anlayışı dar alanda sıkı birlikleliklerle geniş alanda ciddi parçalanmaları birlikte taşımaktadır. Bu anlayışı yıkabilmenin tek yolu dinin kimseye “tek doğru benimki” deme hakkı vermediğini anlatabilmekten geçmektedir.

Günümüzde bilimde kesinlik ve sosyal hayatta belirlenmişlik ortadan kalmış, rölativitenin kaygan zemininde yürümeyi öğrenmek şart olmuştur. Sadece kanunlar ve geleneklerle daha iyi bir dünya düzeni oluşturulamadığı görülmüştür. İnsanların adalet konusunda fikir ve iş birliği içinde olması gereklidir. Bu ise hem akıl hem kalbe hitap etmekle mümkün olabileceğinden din katkılı ahlaki davranış olmadan hukukun devamı sağlanamaz. Küreselleşme insanlığı bir “dünya ahlaki” arayışına getirmiş, insanlığın geleceğinin doğru, iyi ve gerçeğin hiç kimsenin tekelinde olamayacağını anlaşılmasına bağlı olduğu görülmüştür. Güven kültürüne, gücün kontrolüne ve adaletin tesisine olan ihtiyaç dinin insanlığın sonuna dek varlık ve etkinliğini sürdüreceğini göstermektedir.

Küreselleşme ve İslam

Günümüz Müslüman halkın yaşadığı coğrafyanın çoğunluğu bağımsızlıklarına 1940-60 arasında kavuşmuştur. Bu durum dünyada olup bitenleri doğru anlama ve değerlendirmede zihniyet sorunlarına ve ağırlıklı olarak “tepkisel din anlayışlarına” yol açmıştır.

İslam dünyası içinde sadece Türkiye demokrasi ve laiklikte farklı bir tecrübe yaşamaktadır. İslam hukuku uygulanmamaktadır. Din

konusundaki sorunların üstesinden gelememiştir. Halkın din anlayışı sözlü kültüre veya uzun süre sömürge hayatı yaşamış ülkelerde üretilip tercüme edilmiş kitaplara göre şekillenmektedir ve din alanındaki bilgi boşluğu tahmin edilenin çok ilerisindedir. Türkiye küreselleşmeye en açık ülkedir. Hiç sömürge olmadığı gibi köklü bir devlet geleneğine de sahiptir. Dünyada en hızlı kültür değişimi yaşayan ülkedir. 1990'lardan itibaren din ciddi olarak tartışılmaktadır. Bu tartışmalar, bilimsel zemine kayarsa, paradigma değişikliği ve dinde yeniden yapılanmaya ve sonuçta yeni bir uygarlığa kapı açabilir.

İran 1979'da içine kapanmış ama kimseyi tatmin edememiştir. Afganistan'daki Taliban rejimi şekilciliği din zannetmiştir. İki ülke de küreselleşme karşısında içe kapanarak gelenekten medet ummaktadır.

Dünya'da Müslümanların son üç asırdır yaşadıkları şok sağlıklı düşüncelerini güçleştirmiştir. Kur'an anlaşılacak için indirilmişken Müslümanlar onu anlamadan okumayı ibadet saymaktadır. Kur'an, ataların dini denilerek sorgulanmayan geleneği eleştirmişken Müslümanlar geleneği kutsallaştırmıştır. İslam en son ve en mükemmel din olmasına rağmen Müslümanlar her bakımdan Müslüman olmayanlara bağımlı hale gelmiştir. İslam adaletin egemen olmasını istemesine rağmen zulüm ve insan hakları ihlallerinin en yoğun yaşandığı yerler Müslüman coğrafya olmuştur.

Müslüman toplumda doğan ve bir şekilde kabuğunu kırmayı başaran kişiler ister İslam adına ister İslam düşmanlığı için, yaşanabilecek yer olarak Avrupa ve Amerika'yı düşlemektedir. Humeyni dahi İran'a Fransa'dan dönmüştür. Müslümanların geçmişte ürettikleri seçkin eserleri dahi Batılılar ortaya çıkarmaktadır. Artık geçmişle avunmanın, "Müslümanın üstün" olduğunu sayıklayarak mutlu olmanın zamanı geçmiştir. Küreselleşme mevcut bilimimizle yaşayamayacağımızı bize hissettirmektedir.

İslam'da yeniden yapılanmayı başarmak zorunluluk haline gelmiştir. Bu konuda din ve geleneğin iç içe oluşu, din alanında bilimsel bilgi eksikliği, İslam'ın dinamik bir din oluşunun kavranılamaması, din-siyaset, din-hukuk ilişkisinin sağlıklı bir şekilde çözülememesi

gibi ciddi engeller bulunmaktadır. Bunların aşılması için zaman geçirmeden din alanında bir aydınlanma sürecinden geçmek gerekmektedir.

İslam Allah'tan gelen vahyin etrafında şekillenmiştir. Akla ve bilimsel gerçeklere aykırı olması mümkün değildir. Kur'an Allah katından gelmiş bir "öğüt"tür, "rehber"dir, bir "uyarı" kitabıdır ve sorun yaratmak için değil çözmek için gelmiştir. İslam dini toplumsal planda adaletin gerçekleştirildiği ahlaklı bir toplumu hedeflemiş ve siyasi meseleleri insana bırakmıştır. Kur'an anlaşılacak için indirilmiştir ve bunun ön koşulu yoktur. Her türlü yorumu beşeridir. Ebu Hanife'nin ifadesiyle "Tenzil'in inkârı söz konusu olmadığı sürece, te'vilin inkârı küfrü gerektirmez".

Yaklaşık üç asırdır devam eden tepkisel tavırlar ve anlayış biçimi etkinliğini yitirmekte ve yerini tutarlılık arayan, sevgi temeline dayalı, evrensel nitelik taşıyan, insanın ve evrenin gerçekliği ile örtüşen bir anlayışa bırakmaktadır. Bu kısa sürede gerçekleşemez fakat Müslümanların var olabilmesi küreselleşmeyi gören, temel ilke ve değerleri evrensel çizgide yaşatabilen, tüm insanlığı kucaklayabilecek yeni bir anlayışın egemen olmasına bağlıdır.

Eserin Küreselleşme ve Din başlığı eserin ismindeki "Türkiye'de" sınırlamasına ilk bakışta uymuyor gibi gözüküyor. Bu başlığa kadar bu sınıra uyulmuş iken ve belki genelden özele bu başlık eserin ilk konusu olması beklenirken burada ne işi var? Sorusuna muhatap alabilecek bir yerde duruyor. Bu soruya verebileceğimiz cevap, eserin kaleme alındığı dönemin hala dinle arası olmayıp devri geçti anlayışında hortlama görülen yaklaşım tarzına, yazarın hayır din yeniden yükselen değerler şeklindeki cevabını pekiştirme isteği olsa gerektir. Terörün dahi küreselleştiği dünyada dinin devrinin geçmesi bir yana, küreselleşme sürecinin somut göstergesi olarak "dinin insanlığın sonuna dek varlık ve etkinliğini sürdüreceğini" savunmaktadır.

Küreselleşme adı altındaki Amerikan kültür yayılcılığının uzun olmayan süreçte içinde taşıdığı açılımla kendisini açık etme suretiyle sonunu getireceğini savunan yazar Türkiye Müslümanlarını buna hazırlıklı olmak için uyarmaktadır. "Küreselleşme ve İslam" alt başlığında bu hazırlık için İslam dünyasının geçmiş olduğu din anlayışı sürecini özetledikten sonra, sömürge hayatı yaşamadığı için tepkisel

olmayan İslam anlayışını ortaya koyma potansiyelinin Ülkemiz Müslümanlarında bulunduğunu tekrar vurgulamaktadır. “İslam’ın dinamik bir din oluşunun” yanında “Kur’an Allah katından gelmiş bir “öğüt”tür, “rehber”dir, bir “uyarı” kitabıdır” demek suretiyle de bu hedefin temel yol işaretlerini de vermektedir.

Mevcuttan şikayet sayısız miktardı, hedef gösterenlerin bolca olduğu bir konuda “ama nasıl?, hangi yolla?” sorularına da cevap veren nadir yazar olarak müellif düşünce ve önerileri kuru söylemde kalmayıp aksine rehberlik eden bir düşünür olduğunu göstermektedir.

H. İslam’da Yeniden Yapılanma Üzerine (161-172)

20. asırda insanlığın yaşadığı iki büyük savaş, “kapalı toplum” olan Doğu Bloğunun çöküşü demokrasi, laiklik, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi insanlığın ortak tecrübesi evrensel değerlerin görmezden gelinerek ve din olgusu dışlanarak bir yere varılamayacağını göstermiştir.

Ulaşılan bilgi birikimi ve teknolojik gelişmeler heyecan verici iken insanlık yeni bir uygarlık yaratmanın eşiğindedir. İnsanlığın uygarlık çatışmasına gitmemesi, bilimsel bilgiye ve bunun sağlayacağı gücün kontrol edilerek insanın yararına kullanılmasına diğer ifadeyle insanın hırsını dizginleyecek, bilimle barışık, fitrat ve akılla çelişmeyen yeni bir din anlayışına bağlıdır. İnsan “değerler ve davranış normları” olmadan yaşayamaz. Onun sosyal bir varlık oluşundan kaynaklanan din ihtiyacı, insanın gelişim düzeyine paralel olarak artmaktadır.

Yeni uygarlık arayışında onurlu bir yer edinmeleri için Müslümanlar din anlayışlarını gözden geçirmelidir. Bunun için Kur’an’a onun istediği perspektiften bakılmasına, aklın ve eleştirel yaklaşımın ön plana çıkarılmasına mezhepler üstü bir tutumla ihtiyaç vardır.

Tabiat bilimleri araştırmaları ne kadar bilimsel ise insan bilimlerinin al kümesi olan “ilahiyat bilimleri” de o kadar bilimseldir. Biri göz ardı edilerek bir yere varılamaz. İnsanoğlunun anlam arayışı onu yeniden “din arayışı” noktasına getirmiştir. Bu arayışa en iyi cevap verebilecek din İslam Dinidir. Bunun gerçekleşebilmesi “dinden çıkma korkusu”ndan kurtularak geçmiş, gün ve geleceği eleştirel bir

yaklaşım ile okuyup Kur'an merkezli bir anlayış biçimiyle özgürce düşünüp, sağlıklı fikirler üretilmesine ve toplumun da bunları kabul edebilecek bilgi seviyesine ulaşmasına bağlıdır.

İslam dinamik bir dindir. Din tarihten soyutlanamaz. Tarihi kut-sallaştırmak da yok farz etmek de yanlıştır. Müslümanların tarih tasavvuru, Hz. Muhammed'in muhteşem tarihi kişiliğinin, efsanelerin oluşturduğu kalın sis tabakasının arkasında kaybolmasına yol açmıştır. Peygamber'i anlamada ana çerçeveyi Kur'an'dan almalıyız: "Vahiy" alan "beşer". İslam fikir planında Kur'an'da mevcuttur. Hz. Muhammed "örnek" sıfatıyla insanlığın sonuna kadar devam edecek kurumlaşma sürecini başlatmıştır. İslam, her zaman ve mekânda vahyin ve aklın ışığında yeniden anlaşılacak dinamik bir dindir. Son din oluşu değişimin değişmezliği ile düşünülünce İslam'ın dinamik oluşu evrenselliğinin bir gereğidir.

Hz. Peygamber zamanında küçük bir toplumda başlayan kurumlaşma için, dönemin yabancıları olan, din-hukuk, din-siyaset, din-iktisat, din-kültür, din-devlet alanlarından ve ayrımlarından söz etmek mümkün değildir. Günümüz ise bu kavramlar milyarları bulan ve her yerde yayılı Müslümanlar için düşünülmelidir. İslam mezhep kurumsallaşması kalıplarına hapsedilmemelidir. İslam'ı hayatın bütün alanlarında "ontolojik" olarak arama dönemi geçmiştir. Toplum sürekli değişkendir. Din bu değişimi etkileyen ve ondan etkilenen bir olgudur. İnsanlar insanca yaşayabilmek için dine muhtaçtır. Din de uygarlıkların mayasını oluşturur. Doğru anlaşılmayan din dinamik boyutunu kaybedip her türlü gelişmenin önünü tıkayabilir.

İslam bireysel kurtuluşu esas alır. Ahlaklı bir toplum hedefler. Siyasi meseleleri insana bırakmıştır. Kur'an hukuk kitabı değil Allah'tan gelmiş "öğüt", "rehber" ve "uyarı"dır.

"İslam'da Yeniden Yapılanma Üzerine" başlığı da eserin tekrarlarından birini oluşturuyor denilebilir fakat motamot değil ciddi yenilik vurguları içeren bir tekrar. Yirminci asırda insanlığın yaşadığı yüz milyonların ölümünü içeren trajediler toplumsal hayatın dine olan ihtiyacını ispat ettiği gibi mevcutlar içinde tek çarenin İslam olduğunu da göstermiştir demek suretiyle yazar döneminin zihniyetine yine bilimsel cevap vermeye yeğliyor. Yeniden yapılanma rehberli-

ğinde fazla bir farklılık göze batmasa da “İslam’ı hayatın bütün alanlarında “ontolojik” olarak arama dönemi geçmiştir” vurgusunun farklılığı kayda değerdir.

Sonuç ve Değerlendirme

Özünü vermeye çalıştığımız Prof. Dr. Hasan Onat’ın *Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci* isimli, yaklaşık yirmi yıl önce kaleme alınmış olan, Eser sekiz farklı yazı veya konuşmadan oluştuğundan tekrarlar içerse de Türkiye’de, Türkiye’yi oluşturan süreç dahil olmak üzere, din alanındaki yaklaşım tarzlarını, konunun uzmanı olarak tahlil etmektedir. Din kurumunun tarihte kalan bir olgu olmayıp insan var oldukça var olacağını ve insanın huzurunun din ile sağlanabileceğini tecrübeler ve rasyonel delillerle göstermektedir.

Hatırlamak gerekir ki siyasal yönetimin dinin devri geçmişçesine bir tarzda zoraki uygulamalara girişmesinin doğurduğu sorunların devam ettiği bir zamanda kaleme alınan eserin, kiral çıplak dercesine bir çıkış olduğu dahi söylenebilir. Din gereklidir ve insanlığın huzuru için tek umut olarak İslam kalmıştır şeklinde özetleyebileceğimiz bu çıkış, döneminin anlayışına cevap içerirken tek umudun hayata geçirilmesi ödevinin Türkiye Müslümanlarında olduğunu ve ciddi bir yeniden yapılanma sürecinden geçilmesi gerektiğini yöntem örneği de sunarak vurgulamaktadır.

Dünyanın barış ve huzur arayışında gelinen noktada Müslümanların üreteceği yeni uygarlığın, hem dünya hem de Müslümanların var olma mücadelesi için, son derece önemli olduğunu belirten yazarın bu konuda ümidinin Türkiye’de oluşunu ısrarla vurgulaması milliyetçi veya ideolojik bir yaklaşım olarak algılanmamalıdır. Zira yazar bu düşüncesini oldukça anlamlı bir bilimsel gerekçeye dayandırmaktadır. Buna göre yeni uygarlık oluşturmanın sömürge hayatı yaşamamış, dolayısıyla tepkisel olmayan bir yaklaşım sergileyebilecek bir toplum tarafından başarabileceğini bu niteliklere sahip tek Müslüman toplumun da sadece Türkiye’de olduğunu belirtmektedir.

Günümüz Türkiye’sinde bu yeni uygarlık üretimini gerçekleştirebilecek bir ortamın henüz bulunmadığını, tarih bilincinden din tanımına kadar gözden geçirilmesi gereken çok alan bulunduğunu belir-

ten yazar özellikle bu dönüşüme direnecek tarikat ve cemaat mensuplarının öncelikle ciddi bir dini bilgilendirmeden geçmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Bu yolda mesafe almak için çok zaman kaybedildiğini ve fırsatların değerlendirilemediğini üzüntüyle vurgulasa da yazara göre Ülkemizde ilahiyatlarla çalınan maya tutmuştur, kazalarla ötelenme ihtimali bulunsa da er ya da geç bu süreç meyvelerini verecektir.

Esere günümüzden baktığımızda yazarın bu uğurda bazı beklentilerinin kısmen gerçekleştiğini ama endişelerinin de yerinde olduğunu söyleyebiliriz. Şöyle ki dine mesafeli kesimin ateşi biraz sönmüş ve ümit bağlanılan ilahiyatçılar üretimlerine devam etmektedir. Fakat engel olma ihtimalleri bulunan kendini dindar olarak konumlandırdığı için alim de sanan kesim, bilgi bilimsellik ve hakikat peşinde olmak bir yana dini bilgi üretenler karşısında “ben inandığım için doğru budur” anlayışı ile kaba kuvvet göstermeye devam etmektedir. Bu da yazarın hedefine varabilmek için daha nice yirmi yıllar gayret ile yürümeye devam etmek gerekmektedir ve zaten müellifin öngörüsü de budur.

Eser, Ülkemizde din konusunun geçmişten gelen yönünü dikkate alarak geleceğini tahminden öte, öz güven aşılıyarak, “yeni bir uygarlık yaratma” hedefini ısrarla vurgulamasıyla son derece ufuk açıcı ve öncü bir eserdir ve bu uygarlık ortaya çıkıncaya kadar okunması hararetle tavsiye edilecek kıymete haizdir.